

Geen architectuur zonder stedenbouw

Bas Liesker

Momenteel staat duurzaamheid hoog op de agenda. In de architectuur gaat het vooral over de reductie van CO₂ en de toepassing van 'Cradle-to-Cradle'. Toch moet niet uit het oog worden verloren dat duurzaamheid op meer aspecten betrekking heeft dan milieu en materiaalgebruik. De betekenis van het begrip duurzaamheid kan worden verruimd met aspecten als toekomstwaarde, dierbaarheid en identiteit. Ook de identiteit van een stedenbouwkundig plan kan duurzaam zijn. De architect draagt daarin een grote verantwoordelijkheid. Zo zijn er situaties met een context waaraan een architect zich met zijn ontwerp moet conformeren. Een goede architect zal dit niet als knellend ervaren, maar gaat voor verdieping of gaat, zoals Aldo van Eyck het zo mooi zei, op zoek naar "de verruimende werking van de beperking".

Het is frustrerend om als architect een mooi gebouw te maken in een matig stedenbouwkundig plan, waarbij een gebrek aan regie en onderlinge afstemming tussen de architecten ervoor zorgt dat ieder gebouw wordt gepromoveerd

tot een icoon. Een matig stedenbouwkundig plan kan niet worden gered met een goed gebouw en is om deze reden niet duurzaam. Vanuit de overtuiging dat goede stedenbouw wel een slecht gebouw kan verdragen begint duurzame kwaliteit bij de stedenbouw.

Thorn, Marken, Sanaa, Venetië en Marrakech zijn stedenbouwkundige en architectonische voorbeelden die worden gekenmerkt door een harmonieuze balans tussen eenheid en verscheidenheid. veel stedenbouwkundige plannen uit de afgelopen periode vallen uit elkaar in kleine velden van gebouwen met verschillende architectuurstijlen en missen daardoor deze balans. Dit komt doordat architecten hun eigen weg gaan, maar wordt ook veroorzaakt door het toekennen van ontwikkelvelden aan diverse opdrachtgevers. De eigen ambities en visies van opdrachtgevers zorgen er dikwijls voor dat er op cruciale plekken ongewenste verschillen ontstaan. Deze versnippering doet afbreuk aan het plan als geheel.

In veel situaties gaat het om oudere stadsdelen die zijn gere-

aliseerd in tijden met beperkte constructiemogelijkheden en schaarste aan bouwmaterialen. Juist deze lokale beperkingen zorgen voor plekken met een sterke eigen identiteit. Zeker in het huidige tijdperk van globalisering wordt dit als steeds waardevoller ervaren.

Onbehagen over bouwproductie

We leven in een tijd van ongekende welvaart en onbegrensde mogelijkheden. Wat betreft de kwaliteit van de gebouwde omgeving is er vooral technische vooruitgang te bespeuren. Op andere vlakken wordt de kwaliteit van de leefomgeving als verarmd, vervlakt en verrommeld ervaren. Zowel het landschap als de stedelijke omgeving lijden onder een overdaad aan ad-hoc ingrepen, met telkens een andere vorm, een ander materiaal en een andere stijl. Samenhang is in de architectuur vaak ver te zoeken.

Het maatschappelijk onbehagen over de huidige bouwproductie in Nederland is daarom goed te begrijpen. Een direct gevolg hiervan is het succes van plannen die worden opgevuld met retroarchitectuur.

Het op een eigentijdse manier interpreteren van principes of hoofdvormen uit het verleden is een veel uitdagender aanpak die ervoor kan zorgen dat de leek weer waardering krijgt voor de vakgemeenschap. Het intelligent doorbouwen op een lokale traditie kan ervoor zorgen dat het lokale karakter nog sterker afleesbaar wordt. Binnen een bepaalde identiteit kan dan een ruimer palet aan nuances van een grootste gemene deler tot stand komen.

Een sterke identiteit begint bij het stedenbouwkundige plan. Hierin worden strategieën geformuleerd die herkenbaarheid genereren. Om dit te bereiken is het noodzakelijk om karakterbepalende spelregels te formuleren op meerdere schaalniveaus. Vooral op het grensvlak van architectuur en stedenbouw kan een meerwaarde ontstaan voor zowel de openbare ruimte als het individuele gebouw. Dit grensvlak vormt een kwetsbaar onderdeel van ieder plan. Om maximale kwaliteit te bereiken moet de ontwikkelingsstrategie goed zijn doordacht en moeten in het realisatieproces vooral aan het begin goede keuzes worden gemaakt. Ontwerpers dienen hier dan ook goed over na te denken. Het is hun taak opdrachtgevers te adviseren en te enthousiasmeren over een proces dat past bij de ambities en de beeldkwaliteitplannen. Dit kan veel teleurstelling helpen voorkomen.

Dorpse buurt met koppen en kappen

In 1998 wonnen FARO en Heren 5 de prijsvraag voor het stedenbouwkundige deelplan 15 van de Vindex-locatie Ypenburg. In die tijd was de traditie van het maken van woonomgevingen met een sterke identiteit volledig ondergesneeuwd geraakt in een stedenbouwkundige praktijk waarin de vormen-taal van individuele architecten dominant was.

Zoals Mondriaan het schilderij *New York Boogie Woogie* samenstelde uit een neutrale lijnenstructuur en een mozaïek van gekleurde vlakken, zo kende ons plan een structuur van lange paden en een mozaïek van koppen en kappen in een lineaire polderstructuur. De buurt bestaat uit 479 woningen waarbij het handschrift van vijf verschillende architecten ondergeschikt is gemaakt aan het ensemble van een dorpse buurt. Voor de identiteit van het stedenbouwkundige plan en de architectuur van de woningen viel de keuze op woningen met kappen die zijn gemaakt volgens de oude boerenverhoudingen van 3:4:5 (53 graden) op basis van een duurzaam en ingetogen palet aan materialen.

Het resultaat was een plan dat tien jaar later onder de naam 'Biesland' zijn voltooiing nadert. Wat nu al zichtbaar is, is dat door de integrale benadering van architectuur, stedenbouw en landschap een 'eenheid in verscheidenheid' is ontstaan, die de wijk een prettige vanzelfsprekendheid geeft.

In Ypenburg is de zoektocht naar een eigen gezicht interessant: voor een twintigtal deelgebieden zijn vooraf verschillende identiteiten bepaald. In het deelgebied 'De Bras' zijn voor vier deelplannen van vijfhonderd woningen spelregels opgesteld om een dorpslandelijke identiteit te realiseren. In een Vindex-dichtheid van 25 tot dertig woningen per hectare is geëxperimenteerd met smalle dorpse wegprofielen van gebakken klinkers zonder parkeerplaatsen en stoepen. Aan de woningen in Biesland hebben, naast FARO en Heren 5, de architectenbureaus AA, BOX en Dil en Bonazzi gewerkt. Vanwege het informele karakter van Biesland zijn de woningen van de verschillende architecten door elkaar gemixt, in tegenstelling tot het op Vindex-locaties gebruikelijke uitsorteren in gebieden met gelijke woningtypes. De architecten schikken zich naar het totaal en alleen echte architectuurkenners kunnen duiden welke woning van welke architect is.

Onderdeel van het mixen is de variatie van de nokrichting van de kappen, een diversiteit van kappen met een hoge of een

- 1 De Biesland in Ypenburg. Den Haag vormt een mozaïek door de variatie in woningen, kappen en nokrichtingen.
- 2 Aan de situering van de woningen op de kavels en de straatprofielen is in het ontwerp veel aandacht besteed.
- 3 Afwijkende woningtypen zorgen voor oriëntatie in de buurt.

Foto's Kees Hummel

Bas Liesker is samen met Ed Bijman en Jan Klomp directeur van Heren 5 architecten te Amsterdam. FARO architectuur/research bestaat uit Hugo de Clercq, Jurgen van der Ploeg, Pieter Weijnen en Coen Kampstra.

lage goot en een variëteit aan brede en smalle woningen. De woonomgeving levert zo een mozaïek van koppen en kappen op. Een helder en zorgvuldige vormgegeven overgang van de kavel naar de openbare ruimte is van invloed op de duurzaamheid van stedenbouwkundige plannen. In Biesland is geen enkele kavel gelijk aan de andere. Daarom is per kavel microstedenbouw bedreven door exact te bepalen hoe een woning op een kavel staat, wat de maat van de voortuin is, wat de bijpassende goothoogte en de nokrichting is, wat de plek van de berging, de garage en de auto is en welke erf-scheiding dient te worden toegepast. Kavel met een berging gelegen aan de openbare ruimte, zijn uitgerust met een punt-dak onder dezelfde hellingshoek van 53 graden.

Informele stedenbouw

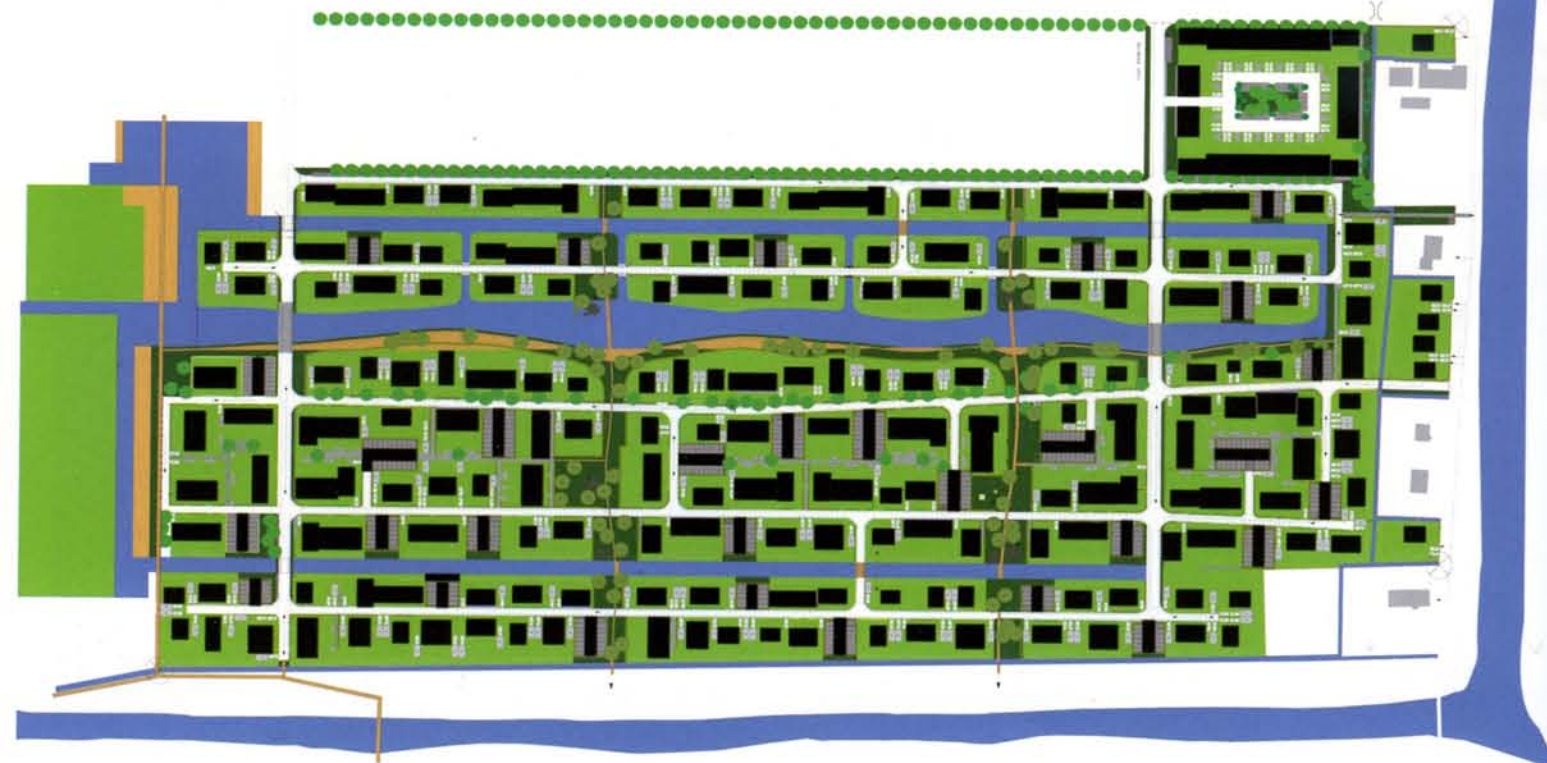
Ontspannen en informele stedenbouw ontstaat als de voorgevels van de woningen niet allemaal in dezelfde rooilijn staan. Woningen zijn zodanig op de kavels geplaatst dat naast de bekende en bescheiden voortuinen ook incidenteel diepe groene voortuinen en 'Delftse stoepen' ontstaan. De argeloze ontmoetingen van bouwvolumes, zoals we die in dorpen tegenkomen, zijn in Biesland vormgegeven door middel van 'botsingen' van de kappen tegen de koppen van de rijwoningen.

In Biesland zijn kavels verkocht waarop een particuliere opdrachtgever zijn droomhuis kan realiseren. Voor deze kavels zijn spelregels gemaakt en deden FARO en Heren 5 de supervisie met als ambitie kwalitatief goede ontwerpen te realiseren. De bewoners konden kiezen tussen een plat dak of een dak met een boerenhelling van 53 graden. Op het gebied van de toe te passen materialen kon men kiezen voor het palet van de ontwikkelaarwoningen of een uitzondering maken met duurzame natuurlijke materialen. De particuliere kavels liggen verspreid over het gehele plan. Daardoor vergemakkelijken ze de oriëntatie voor bezoekers. "Ik woon naast die strakke witte villa."

Biesland, Ypenburg, 's Gravenhage

Opdrachtgever Tekton projectontwikkeling
 Ontwerpteam Heren 5 architecten,
 FARO architectuur/research,
 Bureau Middelkoop
 Ontwerpteam realisatie
 Heren 5 architecten, FARO architectuur
 Ontwerpteam research Dill en Bonazzi, AA architecten, Box architecten
 Landschapsarchitect H+N+S Landschapsarchitecten
 Opdrachtgever Kanters
 Projectontwikkeling
 Aannemer Kanters Bouw
 Civiele techniek Advin West

Stedenbouwkundig plan

Details en mooie materialen dragen bij aan het duurzame karakter van Biesland. Zelfs de goedkoopste rijtjeswoningen hebben bijzondere metselwerkdetails en daken die zijn gemaakt van verouderende keramische dakpannen. Het maken van een duurzame, dorpse buurt betekent ruimte bieden aan de informaliteit van de buurtbewoner die zelf zijn schutting of tuinhuisje bouwt. Biesland anticipeert hierop door de voorgevels van de woningen aan de straten te laten fungeren als de formele 'pronkkanten' en de tuinen en de sloten van de woningen als de informele achterkant. Op deze manier is Biesland sterk genoeg voor de informaliteit van de Gammabouwer, zeker als over een aantal jaren het groen een meer volwaardig aandeel in het plan opeist.

In Biesland is een harmonieuze balans tussen eenheid en verscheidenheid gerealiseerd, doordat de architecten zich hebben geschikt naar de afspraken die zijn gemaakt in het kader van het beeldkwaliteitplan. Bovendien is het plan door één opdrachtgever ontwikkeld. Dit streven laat zich ook toe passen in andere stedenbouwkundige plannen. In Biesland hadden we de luxe dat er slechts één ontwikkelaar was en dat we alleen maar hoefden te pleiten voor het mixen van programma en architecten. In de plannen waarbij meerdere opdrachtgevers zijn betrokken, worden velden met een kleiner aantal woningen door meerdere ontwikkelaars gerealiseerd. Om te voorkomen dat de verschillende ontwikkelvelden de volle aandacht gaan opeisen, worden de architecten over meerdere velden en opdrachtgevers verdeeld. Het gevolg hiervan is dat een ontwikkelaar opdrachtgever is van meerdere architecten en dat de architecten bruggenbouwers worden tussen de verschillende velden en opdrachtgevers.

In het verleden zorgden de beperkte constructiemogelijkheden en de beschikbare bouwmaterialen vanzelf voor een eenheid in verscheidenheid. Tegenwoordig vraagt deze eenheid bij de start van een planproces veel aandacht en energie van de ontwerpers, opdrachtgevers en gemeentes.

1 Verdeling architecten

- vrije kavels
- VRP
- FARO
- Dill & Bonazzi
- Heren 5
- AA
- BOX

2 Woningtypen

- hofwoningen
- rijwoningen
- onder 1 kap
- 2 onder 1 kap
- vrijstaand